

Наша СЛОВА

Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ

Газета выходзіць з сакавіка 1990 года

№ 24 (1123) 12 ЧЭРВЕНЯ 2013 г.

Міністэрства адукацыі не хоча мадэрнізаваць школьны моўны кантэнт

Некаторы час таму назад ГА "ТБМ імя Ф. Скарыны" звярнулася з прапановай у Міністэрства адукацыі, каб увесці ў школьную праграму вывучэнне "лёгкіх" замежных моў: польскай, украінскай і г.д. ТБМ прапанавала знайсці гадзіны на гэтыя мовы за кошт змяншэння гадзін на рускую літаратуру, паколькі яна даўно не з'яўляецца асноўнай і перадавой у свеце. Атрыманы адказ наступнага зместу.

Паважаны Алег Анатольевіч!

У Міністэрстве адукацыі Рэспублікі Беларусь разгледжаны Ваш зварот. Паведамляем наступнае.

У адпаведнасці з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь дзяржаўнымі мовамі Рэспублікі Беларусь з'яўляюцца беларуская і руская мовы. Законныя прадстаўнікі маюць права выбару мовы (беларускай або рускай) навучання і выхавання для сваіх дзяцей.

У вучэбных планах устаноў агульнай сярэдняй адукацыі вытрыманы аптымальныя суадносіны гадзін па вучэбных прадметах грамадска-гуманітарнага, прыродазнаўчага і матэматычнага цыклаў.

Вывучэнне беларускай мовы ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі пачынаецца з першага класа. У адпаведнасці з вучэбным планам ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі беларуская мова ў I-IV класах вывучаецца ў межах прадметаў "Беларуская мова", "Беларуская літаратура (літаратурнае чытанне)", "Мая Радзіма - Беларусь".

Незалежна ад мовы навучання ў V-XI класах на вывучэнне вучэбных прадметаў "Беларуская мова", "Беларуская літаратура" і "Русскі язык", "Русская литература" адводзіцца аднолькавая колькасць гадзін.

У адпаведнасці з пунктам 4 артыкула 90 Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб адукацыі абавязкова для вывучэння замежная мова вызначаецца заснавальнікам установы адукацыі з улікам патрабаванняў дзяржавы і магчымасцей установы адукацыі. У цяперашні час ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі абавязковай для вывучэння вызначана адна з пяці замежных моў: англійская, нямецкая, французская, іспанская, кітайская.

Акрамя таго, пунктам 6 артыкула 90 Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб адукацыі ўстаноўлена, што ў адпаведнасці з пажаданнямі вучняў і іх законных прадстаўнікоў па рашэнні мясцовых выканаўчых і распарадчых органаў, узгодненаму Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь, могуць стварацца класы ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі або ўстановы агульнай сярэдняй адукацыі, у якіх навучанне і выхаванне здзяйсняецца на мове нацыянальнай меншасці або вывучаецца мова нацыянальнай меншасці. Пастановай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь ад 26.08.2011 № 241 зацверджаны тыпавы вучэбны план сярэдняй школы, якім вызначана колькасць вучэбных гадзін на вывучэнне мовы нацыянальнай меншасці.

У 2012/2013 навучальным годзе ў Рэспубліцы Беларусь функцыянуе 4 ўстановы агульнай сярэдняй адукацыі, у якіх навучанне і выхаванне вучняў здзяйсняецца на мове нацыянальнай меншасці: 2 школы з польскай мовай, 2 - з літоўскай мовай. Усяго на мовах нацыянальнай меншасці ў бягучым навучальным годзе навучаецца 795 вучняў I - XI класаў. Таксама ў 137 установах агульнай сярэдняй адукацыі 5 051 вучань вывучае мову нацыянальнай меншасці на вучэбных і факультатывных занятках або на аб'яднаннях па інтарэсах.

Як Вам ужо паведамлялася раней, вучэбныя прадметы "Гісторыя Беларусі" і "Геаграфія Беларусі" ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання выкладаюцца на беларускай мове, ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі з рускай мовай навучання - на рускай мове. Пры гэтым заснавальнік установы агульнай сярэдняй адукацыі з рускай мовай

навучання мае права прыняць рашэнне аб выкладанні гэтых вучэбных прадметаў на беларускай мове з улікам пажаданняў навучэнцаў, законных прадстаўнікоў непаўналетніх. Таксама ў адпаведнасці з рэкамендацыямі Міністэрства адукацыі ўстановы агульнай сярэдняй адукацыі могуць камплектавацца вучэбнымі выданнямі па гісторыі Беларусі і геаграфіі Беларусі на рускай і беларускай мовах.

На падставе вышэйсказанага лічым немэтазгодным уносіць нейкія змены ў тыпавы вучэбны план.

Намеснік Міністра В.А. Будкевіч.

У Полацку адзначылі Дзень Святой Ефрасінні

5 чэрвеня ў старажытным Полацку адзначалі Дзень памяці Святой Ефрасінні Полацкай. Раніца пачалася са святочнага набажэнства ў Крыжа-Ўзвіжанскім саборы Спаса-Ефрасіннеўскага манастыра, працягнулася літургія ў Свята-Ефрасіннеўскім храме манастыра і ў Сафійскім саборы. Але цэнтральнай падзеяй дня стаў Хросны ход. Па вуліцах Полацка ад сабора да манастыра прайшлі прадстаўнікі духавенства і свецкай улады,

грамадскіх і моладзевых арганізацый, жыхары і госці горада. Мерапрыемства атрымалася над-звычайным масавым.

Сёлета ў Полацку былі аб'яднаны гарадская і раённая адміністрацыі, таму ў горадзе практычна цалкам змянілася ўлада. Калі раней гарадскімі мерапрыемствамі займаўся аддзел культуры, то цяпер гэтымі справамі займаецца ідэалагічны аддзел.

Васіль Кроква,
Беларускае Радыё Рацыя.

Памёр патрыярх беларускага нацыянальнага адраджэння ў выяўленчым мастацтве Ўладзімір Стальмашонак

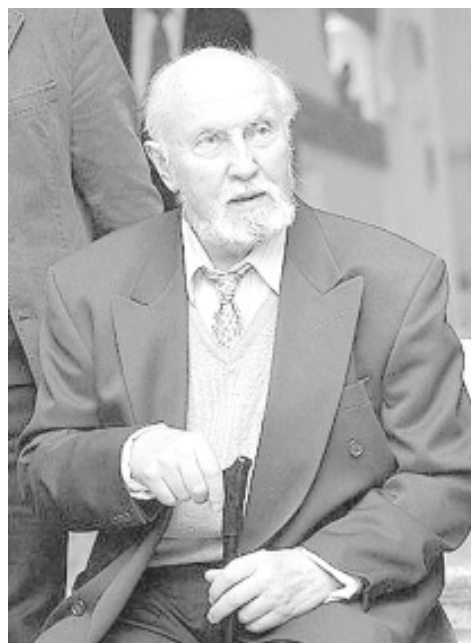
Раніцай 7 чэрвеня ў Менску на 86-м годзе жыцця пасля цяжкай і працяглай хваробы памёр народны мастак Беларусі **Ўладзімір Стальмашонак**.

Намеснік старшыні Саюза мастакоў Беларусі Рыгор Сітніца назваў Уладзіміра Стальмашонака вельмі значным мастаком у кантэксце беларускага мастацтва:

- У 60-70-я гады ён выявіў сябе як мастак-наватар, які ўпэўнена прасоўваў у выяўленчае мастацтва новую пластычную мову з арыентацыяй на авангардныя моманты 20-х гадоў. Ён пакінуў некалькі абсалютна знакавых твораў, якія застануцца ў кантэксце нацыянальнай культуры. Гэта найперш знакамітыя партрэты Якуба Коласа і Рыгора Шырымы, шэраг станковых карцін. У 90-я гады ён пісаў карціны, прысвечаныя вялікім князям ВКЛ, - гэта тое, што робіць гонар нашаму мастацтву. Гэта быў сапраўды нацыянальны мастак, знакавая асоба.

Мастак таксама стварыў партрэты Францішка Скарыны, Кірылы Тураўскага, Пятра Мсціслаўца, Ефрасінні Полацкай, прадстаўнікоў роду Радзівілаў.

У палітычныя партыі і рухі Ўладзімір Стальмашонак апошнім часам ангажаваны не быў. У часы перабудовы ён быў народным

дэпутатам СССР і галасаваў за дэмакратычныя змены ў краіне. Шмат гадоў Стальмашонак выкладаў у Акадэміі мастацтваў.

Радыё "Свабода".

ISSN 2073-7033

9 772073 703003

"ПРЫШПІЛЬНАЯ" МОВА

Цяперашні стан беларускай мовы з'яўляецца бадай што самым трагічным за ўсю гісторыю яе існавання. Лёгкіх часоў яна не ведала ніколі, але раней існаваў магутны вясковы беларускамоўны пласт. Цяпер жа і вёска зрусіфікавана дашчэнт. Практычна знішчаны беларускія школы, хоць нават у часы як першай, так і другой нямецкай акупацыі яны існавалі.

Іначай і быць не можа, пакуль на ўсходзе ёсць імперыя, якая дзіка, паталагічна, ненавідзіць усё беларускае, і ёсць яе стаўленікі ў беларускай уладзе.

З уладамі ўсё зразумела - калі не лічыць некалькіх нацыянал - камуністаў 20 - х гадоў мінулага стагоддзя, ніводзін кіраўнік не дбаў пра беларускую мову.

Аднак цяпер парадаксальным чынам небяспека для беларускай мовы выходзіць і ад самых гарачых яе прыхільнікаў. Справа ў тым, што для гэтых людзей беларуская мова не ёсць і не магла быць матчынай. Цяперашнія Сяржукі і Алесі не так даўно былі Серёжамі і Сашамі. Шлях кожнага да мовы быў свядомы, але цяжкі і пакутлівы.

Найлепей гэта апісана ў кнізе Сяргея Дубаўца "Гісторыя аднаго цуду".

Што робіць новазвернуты вернік? Ён пачынае "ўдасканальваць" рэлігію. Гэтаксама і з мовай. "Новазвернутыя" беларусы не давяралі звыклым школьным падручнікам. Яны былі цвёрда перакананыя, што сапраўдную, "клясычную" мову ад іх схавалі бальшавікі, і вучыцца трэба паводле граматыкі стогадовай даўнасці. Бо праўдзівая мова - гэта не сучасная, выпраўленая ў часы БССР, а т.зв. "тарашкевіца".

Эпоха, у якую ўзнікла "тарашкевіца" - часы станаўлення беларускай літаратурнай мовы. Яе можна і трэба параўноўваць з часамі Кантэміра і Ламаносава ў Расіі, Яна Кахановскага ў Польшчы, Крысціёнаса Данелайціса ў Літве. Усе вышэйпамянёныя асобы, уключна з нашым Тарашкевічам - першапраходцы, якія з цяжкасцю пракладвалі, пратопталі сцяжынку ў нязвяданае. Магістралі збудуюць іншыя. Па-гэтаму іхняя мова ніяк не магла быць дасканалай. Тарашкевіч рос і дзейнічаў, аточаны польскамоўнай атмасферай, гэтая мова гучала ўсюды: у палацах і касцёлах, у школах і на вуліцах. Што ж дзіўнага, калі нават Купала першыя вершы пісаў па - польску. Па-гэтаму для іх усе гэтыя "валізкі", "філіжанкі" і "варункі" гучалі цалкам натуральна. Што там Купала - цяперашнія літоўцы з цяжкасцю разумеюць свайго Данелайціса, бо ягоная паэзія шчодро перасыпана паланізмамі. А ўжо калі мовы блізкія? Звярніце ўвагу, як гавораць беларусы, якія жывуць у расійскамоўным асяроддзі - яны самі не заўважаюць, што ўстаўляюць у гутарку бясконцыя "да", "то есть", кажуць "у АмерыКЕ", "у вёсКЕ", "з'явіЛся" замест "у АмерыЦЫ", "у вёсЦЫ". (А адзін дзеяч увесць час казаць: "Вось паеду ў АмерыЦУ"!)

Праблему абцяжарвае нізкі агульнакультурны ўзровень, няведанне замежных моваў. І нашы "адраджэнцы" шчыра прымаюць чыста

польскія словы і выразы за "очань біларускія".

Памятаю, як мне аднойчы патэлефанаваў такі энтузіяст і ўзбуджана паведаміў: "Мы прыдумалі, як па-беларуску "бутэрброд"! - І як? "Канাপка!" Яны шчыра перакананыя, што формы "хварэць не ЧЫМ, а НА штось, чакаць не КАГО, а НА КАГО, - гэта па - беларуску. Асабліва камічна, калі нават інтэлектуалы ўжываюць слова "выкшталцоны" ў сэнсе "ізящный" ("выкшталцонныя ногі"). Між тым, "wykształcony" значыць "адукаваны". "Адукаваныя ногі" - праўда, няслаба!

Бяда і са словамі замежнага паходжання - з аднаго боку, слухная ідэя, што не трэба рабска капіраваць расійскую транскрыпцыю. Але ж і польская не заўсёды лепшая - палякі чытаюць замежныя словы ў адпаведнасці са сваёй граматыкай. І "nazismus" у іх стаўся "назізмам", бо "Z" па - польску чытаецца як "з", а не як "ц". Вось так і англійскі club (клуб) стаўся ў іх "клубам".

Але гэта праблемы суседняга народу. Пры чым тут мы? Асабліва беларусы Віцебшчыны, Гомельшчыны ды Магілёўшчыны, дзе палякаў бачылі хіба што ў часы Стэфана Баторыя.

Трэба быць моўна глухім чалавекам, каб слых не рэзалі "рай-клуб", "клясны кіраўнік" ды іншыя. А такія словы - монстры як "кубэрта", "сылэют", проста крыча крычаць: "Мы не вашы, мы чужыя!" "Аднаклясьніца перад візітам у клуб "Ганалюлю" спраўджае кальготкі празь люпу", - праўда, хораша! Як жа, па - беларуску!

І цягнуць, і цягнуць "пальшызну" ў нашу бедную мову. Ужо ніхто не кажа "курыць", толькі - "паліць". А мова не прымае, супраціўляецца, бо па - польску той, хто "rali - palacz".

А па - беларуску: "паляч", "палач"? Між тым спрадвеку на Беларусі былі "курцы". "От накурылі, каб на вас шэрсць курэла!" - абураліся жанкі, заходзячы ў хату.

Чаго толькі не навывудмляюць "моватворцы" хатняй гадоўлі! Часам цяжка зразумець, што ж хацеў сказаць ягамосць. Адзін ужываў выраз "апырэдзіў палічыць". І толькі з кантэксту можна было здагадацца, што ён меў на ўвазе "предпочёл" - (думае то па-расійску!) А "камандзёр", "камандыр"!.. "вадаплаў". "Шашаезда" і "небалёта" пакуль няма...

А "ліквор" замест "лікёру"... І не падазраюць нават, што "ліквор" - гэта спіннамазгавая вадкасць, ласаватца якой могуць хіба што канібалы!

"Зупа" замест "поліўкі" ці проста "супу". "Далікатны, ветлівы" - о не, некрасіва, трэба "гжэчны"! "Філософ" - фу, які русізм! Трэба - "філѐзаў"! "Скрыначка" - што за дзеваравеншчына! Трэба "пушка" або "пудэлка"... І не "пляскаць", а "кляскаць"! А яшчэ "бэльбэтавыя штроксы"! "Маціцова ўсьмешка!", "Адсьлігаваныя ногі!". А "мюзыкал" і "тэатар"... Гэтак у савецкім войску "дзембелі" ўпрыгожвалі сваю форму рознымі аксельбантамі, шнурочкамі, дроцікамі і зорачкамі, кожны на свой густ.

Ніяк не магу даўмецца, адкуль узялася "Баўгарыя"? Мо ўжо трэба

казаць і "Баўканы"? Гаворыць жа адзін дзеяч на "Свабодзе": "Каўгас"! А "Сырыя" - гэта ад слова "сыр"? "Сібір" - фу, как груба! Трэба - "СЫбір!"

Цікава, што на той жа "Свабодзе" Ян Максімяк неяк не рвецца быць "МаксІмюком", хоць паводле "тарашкевіцы" трэба так. Увогуле, "адраджэнцкая" "лёгіка" своеасаблівая - пішуць "Лёндан", але "Шэрлак", а не "ШэрЛяк", "мэталюрг", але чамусь "іслам", а не "ісьлям"...

Асабліва пацешыла суполка "Будзьма!" - на кампакт дыску напісана, што там сярод іншага знаходзіцца "ПРЫШПІЛЬНЫЯ шпалеры"! Калі ачомаешся, даходзіць, што гэта "прыкольныя!"

І так вось беларуская мова ператвараецца ў пасмешышча, пародню сама на сябе - нешта нахшталт інтэрнэтнага "ОЛБАНСКОГО". І гэта ўсё не надае нашай мове папулярнасці.

Бяда не толькі з паланізмамі. Так, цяпер стала модна ўжываць "Летува" замест "Літва" - маўляў, сапраўдныя літвіны - гэта мы, а "яны" "жмудзіны". "Эрудыты" не падазраюць, што Літва - не толькі Жамойць, але і Дзукія, Аўкштайцыя, Сувалкія. Да таго ж не ведаюць, дзе правільна ставіць націск, і кажуць ЛетУва замест ЛетуВа... А яшчэ "сапраўдныя патрыёты" ўжываюць словы "летувіс", "летувіска". Не ўздагаючы немілагучны "віск", трэба вызначыць, што "летувіска" - слоўны абсурд, аксюмарон. Бо ў літоўскай мове канчатка "ас", "іс" абазначае мужчынскі род. Жаночы, адпаведна "а", "е" -- літоўка будзе "летуве" (lietuve). "Летувіска" мае абодва канчаткі - гермафрыт, ці што, адначасова і мужчына, і жанчына?

У любой жывой мове адбываецца несупынны працэс эвалюцыі, развіцця. Абсурдам было б лічыць, што ў БССР мову толькі псавалі, а сапраўдная захавалася толькі на эміграцыі, якая ніколі не адмовілася ад "тарашкевіцы". Абноўлены правіпі не перашкодзіў Караткевічу і Быкаву, Барадуліну і Разанаву стварыць выдатныя творы, роўных якім дарэмна шукаць сярод эмігранцкай літаратуры. Як нельга двойчы ўвайсці ў тую самую раку, таксама немагчыма стагоддзямі заставацца ў той самай плыні. Нельга ў наш час пісаць моваю Я. Станкевіча, пры ўсёй павазе да ягонай дзейнасці. "Нацанальна ўсведаміўшыся ў 1909 г., я пачаў усюдых запісавачу словы беларускія... Вызукаючы мову беларускую..." і г. д. Той, хто цяпер "вызукае" беларускую мову, жыве ў іншую эпоху з іншымі патрабаваннямі. Немагчыма ўявіць сабе аргыкул пра Вялікі адронны калайдар, дзе б ужываліся словы "туда", "тамака", "гэны", "хворма".

Але не ўсё так безнадзейна - вось, скажам, чытаеш найноўшую кнігу Алеся Бяляцкага, - нічога не рэжа і не драпае ані слыху, ані вока. Можам, калі захочам! Нават у нялюдскіх абставінах, за кратамі...

На вялікі жаль, нельга з упэўненасцю сказаць, што беларуская мова не знікне ніколі. Пэўна толькі тое, што кожны з нас павінен зрабіць усё, каб яна жыла.

А жыць - значыць глядзець не назад, а наперад, дасканаліцца і развівацца.

Алег Аблажэй, Вільня.

З нарысу "Сяло Задуб'е і яго ваколіцы"

КОЛПІШНЯЯ ПАПА І ЦЯПЕРАШНІ ПАПА

Аднаго разу на сайце "Нашай Нівы" я напісаў нейкі каментар і ўжыў у ім слова "дзюдзя". Якое ж было маё здзіўленне, калі нейкі маладзён на поўным сур'ёзе спытаўся: а што гэта такое - *дзюдзя*? Хлопец той быў, трэба думаць, ад нараджэння гарадскі. Давялося патлумачыць яму, што *дзюдзя* на "дзіцячай" мове вёскі - і *свіня*, і *парася*, і *падсвінак*. Дзіцяці мае задубенцы казалі: "Ох, і *вымурзаўся ты, Іванко, як дзюдзя; дай-но ўмыю твой від.*" (У дужках патлумачу: *від* - гэта *твар*. Так кажуць і ў Задуб'і, і, як сведчыць Леанід Дранько-Майсюк, у адлеглым ад нашага сяла Давыд-Гарадку. Як бачым, слова даволі распаўсюджанае.)

Прачытаўшы пытанне таго маладзёна з сайту НН, я пагартаў слоўнік беларускай мовы акадэміка Мікалая Бірылы і беларуска-расійскі слоўнік пад рэдакцыяй акадэміка Кандрата Атраховіча (Крапівы) - і не знайшоў тае (таго) *дзюдзі*. Мусіць, "дзіцячыя" словы акадэмікі палічылі не вартымі ўвагі.

Не скажу, што ў камунікаванні дарослых з малымі дзецьмі, а таксама дзяцей між сабою, задубенцы маюць нейкі адметны лексіён. Задубенскае дзіця ляльку і малое дзіця называла, як і ўсюды ў Беларусі, *ляляй*. *Цацай* называлі цацку і якую яшчэ прывабную рэч. *Цацай* называлі і паслухмянае дзіця і пры гэтым гладзілі яго па галоўцы або давалі яму буську: "Ой, якая ты цаца, Надзечку." (Ніколі не забуду, як адна дзяўчынка, пачуўшы ад мамы слова "*цаца*", але не дачакаўшыся пашчотнага дотыку да галавы, пагладзіла сябе сама.) Калі дзіця хацела вады, то прасіла *піны*. Магло дзіця папрасіць і прасіла ў мамы *коко* (яйка). *Коко* (націск на першы склад) таму, што курачка "кажа": "Ко-ко-ко." Калі дзіця цягнула руку да агню ці да жару, яго заспе-рагалі: "Не чапай: *жыжжа*!". Значна пазней я даведаюся, што быў у нашых прашчурай бог агню і кавальскай справы Жыжаль і што слова "*жыжжа*" - гэта трохі перайначанае імя таго божышча. Значна пазней я даведаюся, што быў у нашых продкаў і Зюзя - бог холоду і марозу, якім у маім Задуб'і палохалі дзяцей: "Не йдзі на двор - там *зюзя*". Калі ж дзіця ўпала, выцялася, укалолася, у яго на целе магла з'явіцца *вава* (націск на першы склад).

МАЛАКО ПІТНОЕ ЦІ ХАРЧОВАЕ?

На пакетах чытаю: "Питьевое молоко".

А нядаўна прачытаў у аднаго пісьменніка, што ягоныя героі пілі малако з хлебам.

Цікава, хто прыдумаў гэты тэрмін - "питьевое молоко"? Малако - не вада. Малако ў нашым народзе адвеку не пілі, а елі. У тым ліку з хлебам. Піць малако, як ваду, лічылася мавэтонам. Ды і рызыкаўна было, асабліва калі малако, як кажуць у маім Задуб'і, "з-пыд каровы". І есці сырадой са свежым, сёння ці ўчора вынятым з печы хлебам таксама не кожны асмельваўся. З непрывычкі ці з прычыны якой хваробы рызыконт мог надоўга засесці за хлявом.

Скажуць: у магазіне ж ты куп-

Зрэшты, *вава* - не толькі *болька*, але і *боль*. Ну, а слова *кака* вядомае і самым урбанізаваным сучасным дзецям.

Мае равесніцы і равеснікі, старэйшыя і маладзейшыя дзяўчаты і хлопцы былі не надта каб распешчаныя бацькамі (пра сірот маўчу). *Келька* (цукерка) перападала ім хіба толькі на свята. Нярэдка дзеці былі радыя скібцы ці акрайцу хлеба. Даўно я не чуў, каб дзеці прасілі ў бацькоў *папы*.

Папа - менавіта так адвеку на "дзіцячай" мове называлі ў нас хлеб. Дзіўна было чуць, як нашы гарадскія равеснікі, звяртаючыся, да бацькі, прамאўлялі гэтае: "Папа". Нам тлумачылі, што слова - гарадское, "рускае". Падрастаючы, цікавячыся гісторыяй ды чытаючы расійскую класіку, я мог сказаць, што слова тое - і не "рускае", і не славянскае, а грэцкае ды з грэцкае мовы перайшло ў лацінскую і французскую. З французскае мовы яно было запазычана расійскімі дваранамі, якія лічылі, што адвечнае расійскае *тятя* гучыць надта нізка, а вось французскае *papa* ўзвышае ці то "облагороживает" іх. А ў дваранаў былі халопы - дваровыя людзі, якія пераймалі і норавы, і манеры, і лексіку паноў. Ад халопаў словы пераходзілі ў вёску. Само сабою, лексіку "благородных" пераймалі і расійскія гарадскія нізы. Так паступова (і гэта можна прасачыць па расійскай літаратуры) *papa* выпесніў з жывое мовы *тятю*. А ўжо з расійскімі чыноўнікамі, настаўнікамі ды бацюшкамі гэты *papa* прыйшоў у Беларусь (у тутэйшых паноў быў, што ні кажу, *татусь*).

У Заходняй Беларусі падхопленае расійскімі халопамі і прывезенае з Расіі слова "*papa*" выпесніла наша адвечнае "*tata*" на вачах майго пакалення. Праўда, я даўно не чуў, каб дзеці прасілі ў дарослых хлеба. Мусіць, па меры таго, як у дзяцей адпала патрэба прасіць у дарослых *папы*, слова гэтае, а дакладней, яго першапачатковы сэнс, забываўся. І цяпер, калі я, жартуючы, прашу ў дзіцяці падаць мне *папы*, дзіця не разумее мяне. Як не разумее (у большасці выпадкаў) і слова "*tata*". Калі я чую гэтае слова з вуснаў дзіцяці, на момант заміраю: нагэтулькі яно бывае нечаканае.

ляеш не вясковае, не "з-пыд каровы", а "гарадское", разбаўленае на малаказаводзе, пасля якога шклянку можна халоднаю вадою мыць. Чаму б яго не піць, як ваду?

Здаецца, доказна, але не хочацца прымаць гэты доказ. Не хочацца бачыць разрыў з народнай культурай. Мо каб назвалі гэтае малако *харчовым*, душа паспакайнала б? Ёсць жа малако і нехарчовае - са знятымі вяршамі, апрацаванае, якое, памятаю, прывозілі на фермы для цялят. Людзям яго яшчэ не воззяць. Людзям пакуль што прадаюць малако харчовае, прыдатнае ў ежу, якое людзі ядуць (а не п'юць) з кашамі, з супамі. А, калі хто хоча, і з хлебам.

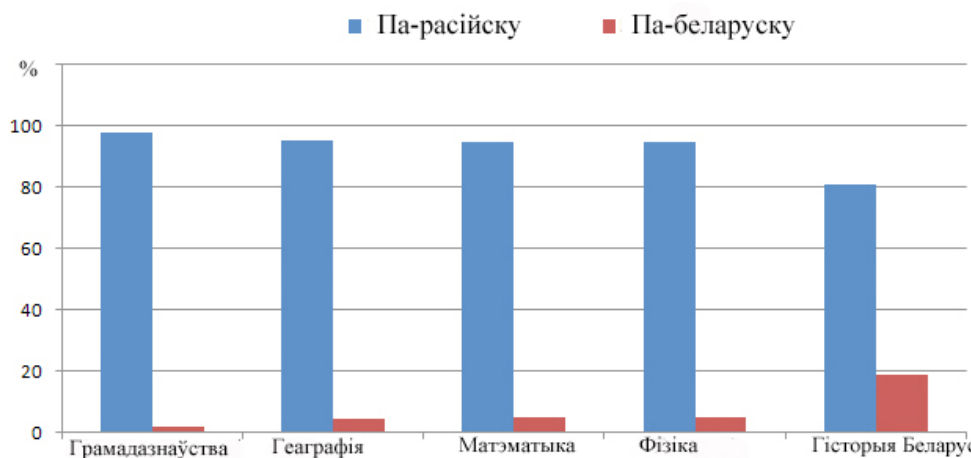
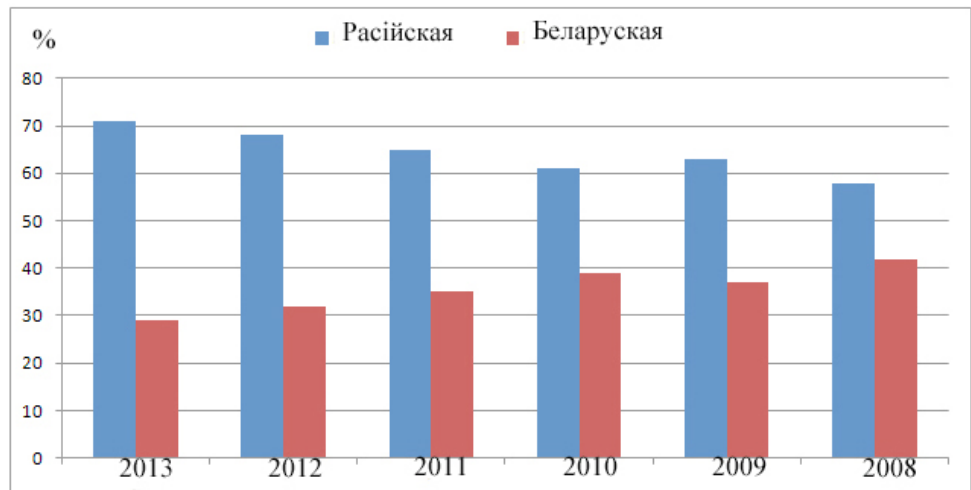
Анатоль Сідарэвіч.

Беларуская мова здае пазіцыі сярод абітурыентаў

Толькі 33564 ўдзельнікі цэнтралізаванага тэставання абралі беларускую мову, а на расейскую мову зарэгістраваліся 83829 чалавек.

Другой па масавасці стала матэматыка - больш як 76 тысяч ахвотных. На цэнтралізаванае тэставанне па фізіцы было аформлена і выдадзена 35756 пропускаяў, па хіміі - 14705, біялогіі - 24658, геаграфіі - 1899. На тэст па ангельскай мове зарэгістраваліся 23389 чалавек.

скай мове зарэгістраваліся 23389 чалавек. У пункты правядзення тэставання прыйдуць здаваць усяветную гісторыю найноўшага часу - 1491 чалавек, а гісторыю Беларусі - 19174.

Ва ўсіх удзельнікаў цэнтралізаванага тэставання ёсць права яшчэ падчас рэгістрацыі на ЦТ выбіраць, на беларускай ці на расейскай мове яны жадаюць здаваць ЦТ.

Сёлета пісаць тэст па гісторыі Беларусі на беларускай мове пажадалі ўсяго 18,8% ад агульнай колькасці тых, каму трэба здаваць гэты прадмет, паведамляе газета "Звязда".

У 2012 годзе аналагічны паказчык складаў 23,5% ад агульнай колькасці, а ў 2011 годзе - каля 33%.

Фізіку і матэматыку на беларускай мове будуць зда-

ваць крыху больш як 5% удзельнікаў ЦТ, геаграфію - 4,5%, грамадазнаўства - каля 2%.

Цэнтралізаванае тэставанне пачнецца ў Беларусі 14 чэрвеня. Сёлета для ўдзелу ў цэнтралізаваным тэставанні зарэгістраваліся 117768 чалавек. Летась пра сваё жаданне паўдзельнічаць у прыёмнай кампаніі на ўзроўні рэгістрацыі на ЦТ заявілі 141555 чалавек.

Радзё Свабода.

Памёр Юрась Бушлякоў

4 чэрвеня пасля цяжкай хваробы памёр перакладчык, педагог і мовазнавец Юрась Бушлякоў. 29 траўня яму споўнілася 40 гадоў.

Пасля заканчэння менскай сярэдняй школы з залатым медалём Юрась паступіў на філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, які скончыў з чырвоным дыпломам.

У 2003 годзе ён абараніў дысертцыю на тэму "Моватворчая практыка Янкі Станкевіча (з гісторыі нармалізацыі беларускай мовы)". Выкладаў у БДУ, у Нацыянальным гуманітарным ліцэі ў Менску, у Карлавым універсітэце (Прага).

Журналістыкай Юрась займаўся ад 1994 года, працаваў у незалежных СМІ, на Радзё Рацыя, апошнія дзесяць

гадоў - на Радзё Свабода. Быў актыўным сябрам ТБМ. У Юрася Бушлякова засталіся бацькі і сын.

Справаздача Гарадзенскай гарадской рады ТБМ імя Ф. Скарыны аб рабоце за 2012 год

У справаздачны перыяд работа Гарадзенскай гарадской рады вялася ў цесным кантакце з абласной Радай ТБМ, з абласной бібліятэкай, музеем М. Багдановіча і іншымі ўстановамі культуры Гарадні.

Паспяхова прайшла Агульнанацыянальная дыктоўка (200 чал.), дыктаваў Г. Бураўкін, выканаў песні А. Камоцкі. Праведзены шматлікія прэзентацыі новых беларускіх кніг: Г. Аўчыніковай - 1-ы зб. вершаў, Н. Маліноўскай - Франке - пра жываліс Га-

радзеншчыны XIX ст., падрыхтаванай М. Скоблам перапіскі Л. Геніюш "Лісты з Зэльвы", падрыхтаванай С. Шапранам кнігі В. Быкава "Гарадзенскі архіў" і інш. Праведзена вялікая гарадская вечарына, прысвечаная 120-годдзю З. Верас, таксама вечарына (тэатралізаваная) памяці М. Багдановіча, круглы стол з удзелам шматлікіх навукоўцаў, прысвечаны 130-годдзю Я. Купалы і Я. Коласа. Сябры ТБМ чынна ўдзельнічалі ў 7-ых гарадскіх чытаннях, прысвечаных "Музыкай праўдзе".

Вялася работа з бацькамі патэнцыяльных першакласнікаў у выніку 6 вучняў пайшлі ў беларускія класы. Такая работа працягваецца. Рада надавала вялікую ўвагу падпісцы на газету "Наша слова". Рыхтаваўся чарговы, на 2013 год Гарадзенскі краязнаўчы календар. Сабраны і часткова пералічаны на сакратарыят ТБМ сяброўскія складкі за 2012 год.

Старшыня Рады
Гарадзенскай гарадской
арганізацыі ТБМ
Пяткевіч А.М.

Справаздача аб дзейнасці Шклоўскай раённай арганізацыі ГА "Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны" ў 2012 годзе

У 2012 годзе праведзена наступная работа:

1. Сабраны і пералічаны фінансавыя ахвяраванні на дзейнасць ГА "Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны."

2. Сябры таварыства Аляксандр Грудзіна і Пётр Мігурскі прынялі ўдзел у навукова-практычнай канферэнцыі "Магдэбургскае права на Магілёўшчыне: учора, сёння, заўтра". Па выніках канферэнцыі выдадзена кніга пад назвай "Магдэбургскае права на Магілёўшчыне: учора, сёння, заўтра. Магілёў, 2012 год". У кнізе, на беларускай мове, змешчана праца А. Грудзіны і П. Мігурскага "Гістарычны

брэнд Шклова і прывабнасць інвестыцый".

3. Сябар таварыства Аляксандр Грудзіна:

- выступіў на рэспубліканскім радыёканале "Культура" і на раённым радыё з тэматычнымі краязнаўчымі паведамленнямі, якія прагучалі на беларускай мове.

- таксама па-беларуску агучаны даклад "3 гісторыі Уваскрасенскай царквы Шклова" на навуковай канферэнцыі "Археалогія, этнаграфія і гісторыя Магілёўшчыны і Верхняга Падняпроўя", якая адбылася 18-19 снежня ў Магілёўскім абласным краязнаўчым музеі імя Е.Р. Раманава.

4. Аўтарскія кнігі А.

Грудзіны: "І родныя сэрцу мясціны..." ды "Мой радавод, мая сям'я", размешчаны на сайце Kamunikat.org. Беларускае інтэрнэт-бібліятэка.

5. Асобныя матэрыялы Л. Анціпенкі, А. Грудзіны, Р. Кастусёва, М. Кучарэнкі, П. Мігурскага грамадска-палітычнага, літаратурнага і гістарычна-краязнаўчага кірункаў друкаваліся ў газеце "Наша слова", а таксама ў раённай газеце "Ударны фронт", пазнавальна-аналітычнай мясцовай газеце "ШКЛОЎ-інфо" і беларускіх інтэрнэт-выданнях.

Старшыня Шклоўскай
раённай арганізацыі ТБМ
А. Грудзіна.

Шаноўнае спадарства!

Грамадскае аб'яднанне "Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны"

запрашае сяброў і прыхільнікаў роднага слова ад 18 гадоў да 65 гадоў прыняць удзел у даследчай працы па вывучэнні рукапісных сімвалаў беларускай мовы. Трэба будзе паўдзельнічаць у запаўненні падрыхтаваных анкет з напісаннем беларускіх слоў, некаторых фраз і г.д.

Увесь удзел зойме 30 хвілін.

Праца будзе весціся ў наступныя дні:

11 чэрвеня: 13.00 - 13.30; 13.30 - 14.00; 18.00 - 18.30; 18.30 - 19.00.

12 чэрвеня: 18.00 - 18.30; 18.30 - 19.00.

13 чэрвеня: 18.00 - 18.30; 18.30 - 19.00.

Для ўдзелу неабходна падысці на сядзібу (Румянцава, 13) у абраны Вамі час.

Удзельнікі гэтай акцыі атрымаюць прызы ад ТБМ.

Летняя гістарычная школа пачала сваю працу

3 чэрвеня ў сядзібе ТБМ адбыліся першыя заняткі летняй гістарычнай школы з Алегам Трусавым.

Тэма першых заняткаў была прысвечана Лівонскай вайне і яе наступствам у беларускай гісторыі. Таксама разгледжана пытанне аб прычынах Люблінскай уніі і стварэння новай тагачаснай еўрапейскай дзяржавы - Рэчы Паспалітай.

Былі прадэманстраваны два гістарычныя фільмы, у якіх вялася гаворка пра Мацея Стрыйкоўскага і Юзафата Кунцэвіча. Падчас заняткаў адбылася міні-віктарына, па выніках якой быў уручаны приз - 2 дыскі Белсата "Гісторыя пад знакам Пагоні. XVII ст."

На занятках прысутныя таксама даведліся аб выхадзе ў свет новай кнігі доктара

гістарычных навук Валянціна Голубева.

Наступныя заняткі ў школе адбудуцца 17 чэрвеня а 18-й гадзіне на сядзібе ТБМ. Тэма заняткаў "Берасцейская унія 1596 г. і яе наступствы".

Уваход на заняткі гістарычнай школы вольны.

Запрашаем усіх ахвотных.

Наш кар.

Гістарычна-культурніцкі фэст памяці паўстанцаў 1863 года

Сябры і прыхільнікі Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны 2 чэрвеня арганізавалі і прынялі ўдзел у гістарычна-культурніцкім фэсце памяці паўстанцаў 1863 года ля Мілавідаў (Баранавіцкі раён).

знічкі і ўсклалі кветкі да помнікаў у гонар паўстанцаў 1863 года. Аляксей Марачкін, Мікола Купава і іншыя мастакі ўсклалі да помніка ўласна з зробленыя вянкі з дубовых галінак, пераплеценыя бел-чырвона-белай стужкай. Затым

ца, намеснік старшыні Руху "За Свабоду" Юрась Губарэвіч, старшыня Партыі БНФ Аляксей Янукевіч, вядомы ў Баранавічах краязнаўца, які шмат зрабіў для ўшанавання славянскіх землякоў Міхась Бернат. Пра мастацкае ўвасабленне

Баранавіцкі райвыканкам забараніў правядзенне фэсту ў гонар 150-х угодкаў Мілавідскай бітвы 1863 года. Падставой для адмовы ў правядзенні гістарычна-культурніцкай акцыі стала тое, што ўлады нібыта самі плануюць зладзіць на тым жа месцы ў той жа час сваё мерапрыемства да 150-годдзя бітвы пад кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага і Аляксандра Лянкевіча.

Аднак грамадскія актывісты, якіх сабралася больш за 100 чалавек, калі 2 чэрвеня прыехалі на Мілавідскае поле, не ўбачылі там ніякіх прыкметаў афіцыйных урачыстасцяў.

Таму аматары беларускай гісторыі і культуры з Баранавічаў, Менска, Берасця, Слоніма і Івацэвічаў запалілі

присутныя праспявалі гімн-малітву "Магутны Божа" ў гонар загінулых паўстанцаў і накіраваліся ў вёску Русіны на сядзібу Баранавіцкай гарадской арганізацыі Таварыства беларускай мовы, дзе і прайшла ўрачыстая імпрэза, прысвечаная 150-годдзю гераічнай бітвы паўстанцаў.

Перад прысутнымі выступілі старшыня Баранавіцкай Рады ТБМ Віктар Сыры-

паўстання 1863 года і яго кіраўніка Кастуся Каліноўскага ў беларускай літаратуры распавяла Анэля Камбалава. З цікавай прамовай, аздобленай вершамі выступіў кандыдат гістарычных і філалагічных навук Язэп Янушкевіч.

А пераможцамі гістарычнай віктарыны, прысвечанай паўстанню Кастуся Каліноўскага сталі Аляксандр Паўлоўскі, Ларыса Гоўша і Зміцер Рымша. Удзельнікі фэсту мелі магчымасць надпісаць паштоўкі палітвязням, скарыстаўшыся "поштай касінераў", атрымаць у падарунак каляровыя і прыгожыя паштоўкі і буклеты, а таксама адмысловы нумар газеты "Мужыцкая праўда" ды пачаставання караваем, аладкамі, кашай касінераў, прыгатаванымі ў палявых умовах. Не абышлося без традыцыйнага шведскага стала з бутэрбрэдамі.

Мастацкую частку імпрэзы склалі амаль паўна-вартасныя канцэрты бардаў Зміцера Бартосіка і Віктара Шалкевіча, музыкі саксафоніста Валеры Шылы, рэканструкцыя двубояў Баранавіцкага рыцарскага клуба "Шляхецкая застава", а таксама дэманстрацыя сялянскага і шляхецкага адзення 19 ст., якую зрабіў каардынатар "Гістарычна-культурнай кампаніі 1863" Васіль Грын і Юля Літвінава.

Перашкодаў з боку праваахоўнікаў не было.

Вітусь Свабодскі.

1-я Лідскія чытанні да 150-х угодкаў паўстання 1863 года

1-я Лідскія чытанні, прысвечаныя 150-м угодкам паўстання 1863 года, прайшлі 6 чэрвеня ў Лідскай цэнтральнай раённай бібліятэцы імя Янкі Купалы.

На чытаннях прагучала восем дакладаў. З асобнымі эпізодамі паўстання пазнаёміў прысутных Леанід Лаўрэш (Ліда). Пра біяграфію паўстанцаў распавядалі Надзея Крапівіна (Ваверка, "Біяграфія ксендза Раймунда Зямцака"),

Лілея Шавяла (Ліда, "Баляслаў Колышка - двойчы павешаны"), Уладзімір Руль (Нача, "Сям'я Нарбутаў у паўстанні"). Пра мемарыялізацыю паўстання на Лідчыне раскажаў Станіслаў Суднік (Ліда). Бібліяграфію паўстання акрэсліла Тарэза Толкун (Ліда), пра экспанаты Лідскага музея, звязаныя з паўстаннем паведаміла Наталля Вальнец (Ліда). Пра паўстанне на Гарадзеншчыне далажыў Іван Буднік (Гародня). Ён жа прэзентаваў і сваю кнігу "Да падзеяў паўстання 1863-64 гадоў на Гара-

дзеншчыне", якая зусім нядаўна выйшла ў выдавецтве ЮрСаПрынт. У кнізе акрамя іншага распавядаецца, як гарадзенцы ўступалі ў аддзелы Людвіка Нарбута, вайсковага начальніка Лідскага павяту, як спрабавалі з'ехаць на цягніку да станцыі Парэчча, каб далучыцца да Л. Нарбута.

Дарэчы, выдатны партрэт Людвіка Нарбута, намаляваны Міхаілам Мерамковым па замове Лідскага музея ў канцы 80-х гадоў 20-га стагоддзя, як бы асвятляў чытанні, ствараў гістарызм атмасферы.

З фондаў музея былі выстаўлены

і два медалі, якія ўручаліся ўдзельнікам задушэння паўстання. Уладзімір Руль прадставіў арыгінал кнігі ўладзіслава Карбоўскага "Ludwik Narbut. Zyciorys wodza w powstaniu styczniowym na Litwie", выдадзенаю 76-м Лідскім палком пяхоты імя Людвіка Нарбута ў 1933-35 гг. Полк дыслакаваўся тады ў Гародні.

Чытанні праводзіліся Лідскай цэнтральнай раённай бібліятэкай імя Янкі Купалы і Лідскай гарадской арганізацыяй ТБМ імя Францішка Скарыны. Па выніках чытанняў будзе выдадзены зборнік.

Яраслаў Грынкевіч.

На здымках: даклады чытаюць Надзея Крапівіна, Леанід Лаўрэш, Іван Буднік, Тарэза Толкун, Уладзімір Руль; вокладка кнігі Івана Будніка.

Паведамленне	Грамадскае аб'яднанне "Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны" УНП 100129705 атрымальнік плацяжжу			
	Адзяленне № 539 ААТ "Белінвестбанк" назва банкі			
	Рахунок атрымальніка	3015741233011	Асабовы рахунок	739
	(простаўчац, імё, імя па-беларуску, адрас)			
Касір	Від плацяжжу		Дата	Сума
	Ахоўванне на дзейнасць			
	ТБМ			
			Пеня Разам	
	Планельшчык			
Квітанцыя	Грамадскае аб'яднанне "Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны" УНП 100129705 атрымальнік плацяжжу			
	Адзяленне № 539 ААТ "Белінвестбанк" назва банкі			
	Рахунок атрымальніка	3015741233011	Асабовы рахунок	739
	(простаўчац, імё, імя па-беларуску, адрас)			
Касір	Від плацяжжу		Дата	Сума
	Ахоўванне на дзейнасць			
	ТБМ			
			Пеня Разам	
	Планельшчык			
M.P.				

Леанід Лаўрэш

Паўстанне 1863 г. на Лідчыне

Заканчэнне, вынікі і наступствы

Заканчэнне паўстання на Лідчыне

Пасля паразы пад Дубічамі паўстанне на Лідчыне згасала. Напачатку чэрвеня новы ваенны кіраўнік Лідскага павету **Астрога-Парадоўскі** прыбыў са сваім аддзелам з Ашмянскага павету ў Доцішкі, да яго далучыліся паўстанцы аддзела Нарбута. Аднак узброены супраціў згасаў, не змог узняць людзей і новы энергічны цывільны начальнік павета **Вігольд Гажыч**.

6-я рота лейб-гвардыі Паўлаўскага палка, пад начальствам капітана Ўладзімірава, 2 чэрвеня зноў выступіла з Вільні на пошукі паўстанцаў на поўначы Лідскага павету. 15-га чэрвеня гэты атрад у Рудні-каўскім лесе каля ракі Вясенча спаліў тры лагеры, а каля за-сценка Пакернаў, 17-га чэрвеня, рота нагнала і знішчыла невялікую групу паўстанцаў. Лік забітых інсургентаў невя-домы, бо безупынны бой адбы-ваўся ў такіх балотах, у якіх некаторыя салдаты праваль-валіся з галавой. Пасля гэтай справы рота вярнулася ў Вільню.

15-га чэрвеня ў Алькенікі прыехаў палкоўнік Уласаў з загадам ад Мураўёва "уззяць ... 2 роты з 35 казакамі і ачысціць мясцовасць у нава-коллях Эйшышак, Дубічаў, Забалаці і Радуні ад мяцеж-нікаў". У склад гэтага атрада ўвайшлі 4-я і 2-я стралковая рота лейб-гвардыі Паўлаўскага палка і 25 казакаў. 16-га чэрвеня атрад выступіў з Альке-нікаў і да 21 чэрвеня шукаў ін-сургентаў, спачатку па памеж-ных частках Гарадзенскай гу-берні, потым у лесе Гарадзен-скай пушчы каля рэчкі Котры, але нікога не знайшоў.

16 чэрвеня расейцы атры-малі інфармацыю пра месца-знаходжанне аддзела **Віславу-ха**. Паўлаўцы разам з атрадам палкоўніка Алхазавы 18 чэрве-ня каля Пашышак нагналі аддзел Віславуха і "прымусілі да ўцёкаў". У палон трапілі 6 паўстанцаў, з іх адзін цяжка па-ранены 15-цігадовы хлопчык. Яго пакінулі ў мясцовых лю-дзей, бо ён не меў шанцаў вы-жыць. Сярод палонных - нача-льнік штаба аддзела Віславуха **Задора (Ваньковіч)** і фура-жыр **Палівода (Пяроўскі)**.

20 ліпеня 2 стралковая рота паўлаўцаў была адпраў-леная ў Алькенікі для канва-явання палонных, а палкоўнік Уласаў з 4-й ротай лейб-гвар-дыі Паўлаўскага палка і ротай Інгерманландскага палка пай-шоў у Эйшышкі, куды на ра-ніцы 21 ліпеня прыбыла 2-я стралковая рота. Тут Уласаў атрымаў звесткі, што на поўна-чы гарадзенскай пушчы з'явіў-ся аддзел Астрогі-Парадоў-скага. Расейцы, пасля поўдня 21 чэрвеня, выступілі па знаё-май дарозе да Начы, потым, 23 чэрвеня праз Дубічы яны пры-йшлі да Шумы, "тут, пасля грунтоўнага распытвання, атраду было паказана месца, дзе знаходзілася хеўра. Па прыбыцці туды войскаў, вогні-шчы яшчэ гарэлі, і шматлікія кінутыя гаспадарчыя прыла-ды паказвалі, што хеўра не-чакана і хутка пакінула ла-гер". Расейцы амаль што без

перапынку пайшлі па следу паўстанцаў, спыняючыся толь-кі, каб зварыць абед ці адпа-чыць некалькі гадзін. Афіцэр лейб-гвардзейскага Паўлаў-скага палка Воранаў пісаў: "*За суткі атрад рабіў значна больш за 50 вёрст, не маючы ніводнага адстаўшага... Калі 25-га ў 11 гадзін атрад прыбыў у Парадунь, тут след хеўры згубіўся. Казаки паехалі ад-шукваць сляды, а атрад пачаў рыхтаваць абед. Толькі селі абедать, як прыскакаў казак з весткай, што ў фальварку Доцішкі зноў бачныя сляды. Катлы вывернулі, і роты пай-шлі фарсіраваным маршам. Прыбыўшы ў фальварак, на-чалі рабіць ператрус. Спачат-ку гаспадар незвычайна лас-кава сустрэў атрад, напярэ-дзваючы ўсе жаданні і па-трэбы салдатаў і афіцэраў. Салдаты яго звалі "повстан-чик". ... у адной з адрын знай-шлі воз з харчаваннем для інсургентаў, акрамя таго казаки данеслі, што за садам, на плаціне, відаць незвычайна шмат слядоў, туды і рушыў атрад. У лесе за плацінай, палкоўнік Уласаў загадаў рас-сыпацца 2-й стралковай роце, а астатнім ісці ў рэзэрве. Раптам пасярэдзіне ланцуга раздаўся залп, атрад увесь рынуўся на стрэлы, пачалася перастрэлка. Мясцежнікі на-чалі адыходзіць. Вялікая коль-касць пакінутых імі запасаў, сведчыла, што хеўра моцна стомлена. Атрад пераследа-ваў яе безупынна да ночы, пры-чычым яны страцілі ўвесь абоз, шмат забітых і параненых. Узятых у палон паказалі, што хеўрай камандаваў Астрога.*

У другой палове чэрве-ня роты варочаліся ў Вільню. Узнагароды за справу былі наступныя:

Палкоўніку **Ўласаву** - *Св. Уладзіміра 4-й ст. з мячамі і бантам. Св. Ганны 3-й ст. з мячамі і бантам - капітанам Юр'еву, Македонцува і падпа-ручніку Леўману*".

Паўстанне сціхала, але камандзіры расейскіх атрадаў камусьці лічылі што галоўныя бітвы яшчэ на перадзе і чакалі з'яўлення вялікіх паўстанцкіх аддзелаў. Захаваўся цікавы загад Мураўёва-Вешальніка ад 21 (7) чэрвеня 1863 г. у якім ён звяртае увагу на "*частыя ра-парты начальнікаў войскаў, якія ў сваіх данясеннях часам паказваюць быццам бы мяце-жнікі з'яўляюцца ... велізарныя* хеўрамі ў некалькі тысяч. Гэта зусім неверагодна ... та-му я прапаную ... паведамляць весткі пра колькасць хеўраў з большай дакладнасцю". Але гледзячы па колькасцям скла-дзе войскаў, якія суправаджалі перавозкі, страх не праходзіў. Так, напрыклад, "22 чэрвеня ў 2 гадзіны раніцы выступіў з Вільні атрад з 2 рот **Каст-рамскага** палка пры 9 казаках, пад камандаваннем маёра Вількена, для канвавання па-літычнага злчынца і тран-

спарта ў Ліду".

Пасля некалькіх няўда-лых сутыкненняў у чэрвені (Рудня, Шумы), Астрога-Па-радоўскі адышоў пад Шчучын і ў Дзембраўскім лесе злучыў-ся з аддзелам **Аляксандра Лянкевіча**, злучаны атрад пайшоў у Гарадзенскую пуш-чу, потым пад напорам царскіх войскаў 9 жніўня перайшоў Нёман і аказаўся ў Аўгустоў-скай губерні. Гэта быў апошні акт трагедыі паўстання бо ў чэрвені паўстанне на Лідчыне скончылася. Але рэпрэсіі нова-га губернатара Мураўёва-Ве-шальніка супраць непакорнага краю толькі пачыналіся. Мі-рон-Браніслаў Нарбут пісаў: "*У ... паўстанні 1863 г. за-сцяпковая шляхта пастаўля-ла найвялікшы кантынгент моладзі ў ішрагі народныя, не-сла апошні грош на ахвяру дзе-ля Краю, таму засцяпковая шляхта цярпела найбольшы пераслед з боку ўраду. Спа-льваліся дамовыя пабудовы, забіраліся маёнткі і цэлыя сем'і шляхецкія высіляліся этапам у Сібір альбо ў глыб Расеі, нават без аніякай пры-чыны, дастаткова было дано-су першага жандара альбо паліцыйнта, што захоўваецца зброя, альбо што калісьці ў засценку хавалі паўстанца. Так у Лідскім павеце ў Дзембраў-скай парафіі вынішчана цэлая ваколіца Шчукі і некалькі ін-шых*".

У чэрвені ў Вільні на Лукішках быў павешаны лідзя-нін **Баляслаў Кольшыска**, пра-дзееанні якога ў Лідзе перад паўстаннем пісалася раней. Чы-ноўнікі адміністрацыі Мураўё-ва Масолаў пісаў пра яго: "... малады чалавек 22 гадоў два-ранін Лідскага павету ... вы-значаўся сваімі здольнасцямі, характару быў адважнага, з цвёрдай воляй, як кажуць - сарві-галава. Ён стаяў на чале адной з трох галоўных хеўраў на Жмудзі...". А відавочца пакарання, рускі афіцэр, князь Імерацінскі занатаваў: "... тры-маў сябе ... з годнасцю і памёр без страху, без маладушных ваганняў: ён сам выштурхнуў лаўку з-пад сваіх ног".

Лідскія ксяндзы ў паўстанні

Большасць рыма-ката-ліцкіх святароў падтрымала паўстанне.

Ксёндз-вікары Эйшы-шкага касцёла **Стэфан-Юзаф Гарбачэўскі** (1837-1895) стаў капеланам у адзеле Нарбута. Прысутнасць святара ў адзеле падымала дух зма-гароў, давала ўпэўненасць у недарэмнасць высілкаў і ахвя-раў. Згодна з паказаннямі па-лонных інсургентаў ксёндз Гарбачэўскі быў забіты ў баі. Але паўстанцы (можа адмысло-ва) і карнікі памыліліся, пара-нены ксёндз Гарбачэўскі вы-жыў, сяляне ўратавалі ягонае жыццё, і яму ўдалося эмігра-ваць у Францыю. Гарбачэўскі працягваў пастырскае служэн-не ў Парыжы, дзе нават меў

дазвол ад біскупа адпускаць са-мыя цяжкія грахі ад яго імя, у 1880 г. пераехаў у амерыканскі горад Мілуокі, адтуль пера-браўся ў Вільню штата Міне-сота, а потым вярнуўся ў Мілу-окі і працаваў выкладчыкам у школе.

У ліку першых пака-ранне смерцю атрымаў ксёндз **Станіслаў Ішора**, вікары з парафіі ў Жалудку. Ксёндз прачытаў у касцёле паўстанчы маніфест і сам здаўся ўладам. Ён быў асуджаны ў Вільні на 5 гадоў катаргі, нягледзячы на амністыю, тых, хто сам здасца ўладам. Генерал-губернатар Назімаў змякчыў пакаранне да 5 гадоў высілки. На няшчасце, 26 траўня ў Вільню прыбыў новы генерал-губернатар Мі-хаіл Мураўёў-Вешальнік і за-мяніў прыговор карай смерці. 3 чэрвеня (22.05) 1863 года ксёндз Ішора быў расстраляны на Лукішках, і стаўся першай ахвярай Мураўёва ў Вільні. Інспектар віленскай гімназіі Кулін В. П. успамінаў: "22 траўня ... Ускалыхнулася ўся Вільня. 3 раніцы на вуліцах, кірмахах і пляцах б'е барабан: аб'яўляе пра смяротнае пака-ранне ... На вуліцах незвычай-ны рух - усе імкнуща ... на Лукішкі ... 3 знатным народу бягу туды ж і я. Вось і пляц з фатальным слупам, уся плош-ча заліта народам, на атача-ючых яе вышынях віднеюцца шматлікія групы жанчын у жалобе. Пачуліся крыкі: "Вя-дуць, вядуць". Наступілі стра-шныя хвіліны. Сэрца б'ецца на-чаішчана, цяжка дыхаецца. Чытаюць прсыуд, шматты-сячны натоўп здранцёў. Раз-даўся залп, за ім стогны жан-чын". А вось як апісаў пака-ранне ксяндза Ішоры чыноўнік Мураўёва Масолаў: "... на вуз-кай Дамініканскай ... вялі на пакаранне смерцю ксёндза Ішору. Наперадзе ехалі жанда-ры і казаки, далей, акружаны салдатамі, бадзёра ішоў высо-кі, малады ксёндз прыемнага выгляду, ражкі маркотна ду-дзелі, побач з асуджаным ішоў духоўнік, а за працэсіяй і вакол яе, кіпеў неагледны натоўп народу. Жанчыны былі ў чор-ным і гучна рыдалі. ... казалі, што да 20 тыс. народу сабра-лася на вялікае поле Лукішкі У гэты дзень у горадзе было змрочна Віна пакаранага была ў чытанні абуральнага маніфесту народу ў касцёле. Падобнае чытанне ... адбыва-лася амаль паўсюдна... Ішора быў затрыманы адным з пер-шых, і таму на яго ўпаў лёсік. Праз два дні былі расстраляны стары ксёндз **Зямацкі** і мала-ды шляхціч **Ляскоўскі**. Я бачыў як яны ішлі на пакаранне смерцю ...".

4 чэрвеня 1933 г. у кас-цёле св. Якуба ў Вільні была пасвечана мемарыяльная до-шка памяці ксяндза з такім надпісам: "*S. p. ks. Stanislaw Iszora, urodzony w Wilnie 12 kw. 1838 r., wikariusz w Zoludku, kaplan bohater za sprawe Kos-ciola i Narodu, stracony w Wilnie*

na Lukiszkach 3 czrw. 1863 r. Czesz jego pamieci." ("С. п. кс. Станіслаў Ішора, народжаны ў Вільні 12 крас. 1838 г., вікары ў Жалудку, каплан-герой за справу касцёла і народу, стра-чаны ў Вільні на Лукішках 3 чэрв. 1863 г. Слава яго па-мяці") .

Мураўёўу замяніў про-башчу парафіі Ваверка ксян-дзу **Раймунду Зямацкаму** прыговор, які асуджаў яго на цяжкія працы, смяротнай ка-рай праз расстрэл. Гэты свя-тар таксама прачытаў у касцёле паўстанчы маніфест, быў ары-штаваны 4 сакавіка (19 лютага) 1863 г., лідскім вайсковым на-чальнікам падпалкоўнікам Пі-ніцкім і пад канвоем адпраўле-ны ў Вільню, дзе і быў расстра-ляны 5 чэрвеня. Відавочца успамінаў: "... Зямацкі - высокі, прыгожы ксёндз з блакітнымі вачыма, у якіх блішчала нат-хненне... ... памёр мужна, ён увесь час ішоў цвёрдым кро-кам, не глядзеў ні на кога, то-лькі на неба, і да апошняй хвілі-ны то ціха, то гучна маліўся".

23 ліпеня 1933 г. на кас-цёле св. Рафала ў Вільні ад-крыта памятная дошка памяці ксяндза: "*S. P. Ks. Rajmund Ziemacki, ur. w Losku 19 wrze-śnia 1810 r. Uczestnik powstania 1831 r. Wikariusz parafji sw. Rafala w Wilnie, następnie proboszcz w Wawiorce, powiatu Lidzkiego, Kaplan-Bohater, zginal smiercia mezcieska, rozstrzelany na placu Lukiskim w Wilnie 5 czerwca 1863 r.*" ("С. п. кс. Раймунд Зямацкагі, нар. у Лоску 19 верасня 1810 г. Удзельнік паўстання 1831 г. Вікары парафіі св. Рафала ў Вільні, пазней пробашч у Ва-верцы, Лідскага павету, кап-лан-герой, загінуў смерцю па-кутніка, расстраляны на пля-цы Лукішкі ў Вільні 5 чэрвеня 1863 г.") .

Адам Фалькоўскі, пробашч Ішчалны, прачытаў паўстанчы маніфест і заклікаў сялян да паўстання. Арышта-ваны 2 сакавіка 1863 г. і высла-ны з Ліды ў Вільню. Ён быў расстраляны ў Лідзе 24 (13) чэрвеня. Так пра гэтую па-дзею піша ксёндз-дэкан Гіпаліт Баярунец: "... каля 6 гадзін раніцы с.п. ксёндз Адам Фа-лькоўскі ішоў на месца стра-ты засяроджаны і чытаў малітвы з кантычкі. Яго пры-ваў з Лідскай вязніцы да месца, дзе была выкапана яма і пад-рыхтавана свежая вапна ў вялікай бочцы. Яму зачыталі смяротны прыговор, пасля чаго яго прывязалі да слупа і завязалі вочы. Грымнуў залп з казацкіх карабінаў. Ксёндз аб-ды шыяхціч **Ляскоўскі**. Я бачыў як яны ішлі на пакаранне смерцю ...".

4 чэрвеня 1933 г. у кас-цёле св. Якуба ў Вільні была пасвечана мемарыяльная до-шка памяці ксяндза з такім надпісам: "*S. p. ks. Stanislaw Iszora, urodzony w Wilnie 12 kw. 1838 r., wikariusz w Zoludku, kaplan bohater za sprawe Kos-ciola i Narodu, stracony w Wilnie*

добры народ заўсёды пазначаў тое мейсца чатырохвуголь-нікам з камянёў. У 1919 годзе лідскія чыгуначнікі пры ўдзеле лідскіх абывацеляў заду-малі ўшанаваць магілу ксяндза і паставіць помнік. Чыгунач-нік Стэфан Лоўкіс узяў тую справу блізка да сэрца, зрабіў крыж з жалезных труб і пад-рыхтаваў цэмент для паста-ноўкі помніка. Тады наступіла хвіліна, калі трэба было адшу-каць магілу. Тыя людзі - жывыя ў 1919 годзе сведкі падзеі, па-слухаўшы мае парады, сталі на тых самых месцы, як у 1863 годзе і на скрыжаванні ліній знайшлі магілу. Пры капанні ямы пад фундамент помніка натрапілі на камяні, а глыбей на вапну. Мейсца гэтае - бяс-спрэчна магіла страчанага ксяндза".

У міжваенныя гады імя Фалькоўскага насіла адна з цэнтральных вуліц горада. У 1940 годзе савецкія ўлады знеслі крыж і зруйнавалі ма-гілу ксёндза Адама Фалькоў-скага. З 1996 г. грамадскасць горада вяла барацьбу за існа-ванне помніка на магіле Фаль-коўскага, і ў выніку ў 2010 г. помнік на магіле ксёндза быў адноўлены.

Да смерці прыгаварылі таксама ксёндза **Яна Кажан-нёўскага**, вікарыя з Новага Двара. Ён таксама прачытаў у касцёле паўстанчы маніфест. Генерал-губернатар Назімаў выступіў, аднак, да цара з просьбай аб замене пакарання смерцю і атрымаў дазвол на кару 12 гадоў катаргі ў шахтах і пазбаўленне духоўнай годна-сці. Ксёндзу пашчасціла, што яго выслаілі з Вільні ў Табо-льскую губерню перад пры-ездам Мураўёва.

Апрача ўпамянутага ўжо ксёндза Кажанёўскага яго сусед, пробашч з парафіі Ва-сілішкі ксёндз **Сырвід Ануф-ры**, быў пакараны за прачы-танне маніфесту 12 гадамі ката-ргі ў шахтах Тамбоўскай губе-рні (Антоні Гжымала-Пшы-бытка ў "Ziemi Lidzkiej" № 1 за 1937 г. сцвярджае, што гэта ме-навіта ксёндз Сырвід быў памі-лаваны па просьбе жонкі губе-рнатара Патапава, у дзявоцтве княжны Абаленскай).

Ксёндза **Рамуальда Скібінскага**, пробашча пара-фіі Дзембравы, пакаралі вась-мігадовай катаргай у сібірскіх фабрыках, асуджаных на смерць ці на катаргу пазбаў-лялі святарскай годнасці .

Адразу пасля страты 3 чэрвеня (22.05) 1863 года ксен-дза Ішоры, паўстанцы страцілі некалькі праваслаўных святараў, дапамагаўшых царскаму ўраду. Ужо 4 чэрвеня (23.05) за дапамагу ўраду быў забіты праваслаўны святар г. Суража Беластоцкага павету Гарадзен-скай губерні Канстанцін Пра-каповіч, 14 чэрвеня 1863 г. быў павешаны паўстанцамі пса-ломшчык Фёдар Юзяфовіч, які служыў у з. Святая Воля Пінскага павету, ён уваходзіў у так званы "атрад самааба-роны" і для інсургентаў лічыў-ся жаўнерам варожага боку. Здаецца, да страты кс. Ішоры, паўстанцы не забівалі праўра-давы праваслаўных святароў: ім галілі барады, падвяргалі маральнай абструкцыі і г.д. (Працяг у нас. нумары.)

Новая кніга нашага аўтара

21 траўня выйшла нечаканая кніга Валера Санько. Нечаканая таму, што ён доўгія гады б'ецца над зборам інфармацыі, над пошукамі і праглядамі архіваў пра Чарнобыльскую катастрофу. Сустрэкаецца з ліквідатарамі, пацярпелымі дарослымі і дзецьмі. "НС" друкавала фрагменты.

Дакументальны раман "Звіняць жаўрукі ў Чарнобыльскім небе" павінны быў даўно выйсці, прынамсі летась або сёлета ў другім квартале. Два гады аўтар шукае спонсараў.

І раптам... сур'ёзная, важная аповесць-уява на зусім нечаканую, падавалася, для яго тэму, пра смерць усімі любімага Янкі Купалы.

У невялічкай рэцэнзіі Анатоля Валахановіча, якая падаецца на гэтай жа старонцы, пра кніжку сказана даволі аб'ёмна. Мы спынімся на дзвюх асаблівасцях.

Першая. Янка Купала прыязджаў у многія гарады, у тым ліку раённыя. Пра яго відзіты на родную аўтару Случчыну на 146 старонках не ўзгадваецца ні разу, аб прыездзе і выступленнях у Лідзе напісана цэлая глава (усіх 39 і эпілог).

Другая. Усю чацвёртую старонку вокладкі займае

фаваліся. Сярод навучэнцаў на абодвух здымках Санько Аляксея Андрэвіч (1914-1941). Ён ураджэнец случкай вёскі Дудзеў (пераназванай саветамі ў Дзюдзева), за два кіламетры ад Грэска. А. А. Санько працаваў

пойдуць усе", Мінск, 1999, 216 стар., 750 экз., Валер Санько на каленях бліз помніка сваёй бабулі ў вёсцы Дудзеў; на гэтым помніку апрача партрэта памерлай Санько Зосі Васільеўны (1883 - 1969) партрэты

найцікавы здымак. Невялікае адступленне.

...Ураджэнка вёскі Вялікая Сліва Случкага раёна Люба Кузьмінічна Санько (1918-2001) 46 гадоў працавала медсястрой у Вялікасліўскай бальніцы. Яна захавала даўнейшы здымак, важны для беларускай культуры, асветы, літаратуры: Янка Купала, Платон Галавач, Уладзімір Хадыка, выкладчыкі і навучэнцы аднаго з рабфакаў Горацкага сельскагаспадарчага інстытута, цяпер Беларуская сельскагаспадарчая акадэмія. Усіх 32 чалавекі. Размяшчаўся той рабфак на Меншчыне ў Соснах Любаньскага раёна, у камуне БВА.

У траўні 1933 года на рабфак прыязджалі беларускія пісьменнікі, двойчы фатагра-

выкладчыкам хіміі і біялогіі, завучам Вялікасліўскай школы. Тут пабраўся з медсястрой Любай Лысай. Тут нарадзіліся абодва яго сыны, Валер і ўладзімір.

З Вялікай Слівы настаўніка забралі ў армію ў 1938 годзе. Камандзір артылерыйскай гарматы, сяржант Аляксея Санько загінуў пад Ломжаю на Беласточчыне ў 1941 годзе. Як і загінулі ў баях на фронце абодва яго браты - Іван, Пятрок. Апошні з трох сыноў Санько Зосі Васільеўны - Пятрок - таксама загінуў пад Ломжаю, у 1944 годзе. На адным з тамашніх помнікаў савецкім байцам значыцца яго прозвішча.

На чацвёртай старонцы вокладкі сваёй кнігі "Дахаты

ўсіх трох яе загінулых сыноў, Івана, Аляксея, Пятра. У Івана дзеці не паспелі нарадзіцца, Пятра забралі ў армію нежана-тага.

...Рэдкі здымак народнага паэта, якога няма нават у музеі Янкі Купалы, цяпер упершыню надрукаваны - поўна-сцю займае чацвёртую старонку кнігі Валера Санько "Грэх на іх нязмыўны". Выйшла мізэрным тыражом - 100 экз.

Бацька В. А. Санько на здымку стаіць у верхнім радзе пасярэдзіне, лабаты, высокі, у цёмнай кашулі, высока зашпіленай на шыі.

Для сувязі з аўтарам - Мінск, 220113, п/с 315.

Яраслаў Грынкевіч.

Упершыню смела пра гібель народнага Янкі

Пра жыццё і творчасць генія беларускай літаратуры Янкі Купалы напісана шмат, а пра смерць канкрэтна нічога. Пісьменнік Валер Санько з нечаканага боку зазірнуў за сцяну таямніцы гібелі першага народнага паэта Беларусі. Адкуль, што, як уведалася аўтару - сакрэт пісьменніка. Аднак логіка яго доказаў у аповесці-ўяве "Грэх на іх нязмыўны" сур'ёзная, праўдападобная. Прымусяць многіх задумацца.

Чытача прыцягнуць глыбокія філасофскія разважанні, гістарычная дакументальная фактура, часта малавядомая. Дапамагаюць аўтару праўдзіва, па-новаму ўзірацца ў тагачасны падзеі на Беларусі не толькі адвага пісьменніка, а і працяглая праца ў архівах, празорная інтуіцыя доктара народнай медыцыны, шматгадовая рэдакцыйная і даследчыцкая праца. Так сцвярджае ў пасляслоўі "Дакументалізм і факталогія паядналіся з празорнасцю" доктар гістарычных навук прафесар Анатоль Грынкевіч.

Кніга, якая толькі што выйшла з друку, найперш прывабіць увагу чытача не-стандартнасцю падачы матэрыялаў, рубрыкацыяй, глыбокім гістарызмам.

...Двайныя стандарты, слабаволле і цяплівасць былі галоўнымі слабасцямі царскай імперыі, і рэўнасць цара нават да міністраў свайго ўраду, якія перааўтарытэнівалі яго самога.

Менавіта па-гэтаму Мікалай II не паслухаў далабачных эканамістаў і палітыкаў, нават Грышку Распуціна, якія папярэджвалі цара, крыкма крычалі: у набліжана-най вайне Англіі і Францыі з Германіяй не патрэбна ўдзельнічаць Расіі. Канфлікту з Аўстра-Венгрыяй і Германіяй не было, у Расіі марскіх прэзтэнзій да іх не было, абараняць свае калоніі ў барацьбе з імі не было патрэбы.

Вайна аслабіла Расію. З царом і яго ўрадам патаемна і адкрыта змагаліся фінансісты Амерыкі і Германіі, сацыялісты свету, рускія балышавікі.

Цар прасцей простага мог разгнаць дэманстрацыю жанчын на вуліцах Пецярбурга, што барабанілі ў рандэлікі, міскі, бачкі. Цар мог на аўтамабілі ці ў карэце прыехаць з Магілёва ў Пецярбург, калі хітрамондрыя генералы з Генштаба не далі мажлівасці ехаць цягніком. Мог не падпісваць адмаўленне ад трона, калі недалёнабачныя думцы, прафесура і генералы пагульвалі ў дэмакратычнасць і звышпрагрэсіўнасць, дамагаліся адрачэння Раманавых. Каб пасля выць і скавытаць "ах памыліліся, ах не прадбачылі". Багата што мог цар Мікалай II. Прагапіў.

Пачаў цараванне з смяротнай для паўтары тысячы чалавек Хадынікі, закончыў яшчэ болей ганебна і крывава. Для сябе, дынастыі, краіны, свету.

Ленін, Троцкі, Дзяр-

жынскі, Бухарын, Каменеў, Сталін крыўды абпечаных чулі сэрцам. Не мазгамі. Рэвалюцыйная мэтазгоднасць распа-раджалася імі, і баязлівасць адказу за ўтвораныя бясыч-нствы.

...Хаця краіну душылі засуха і голад, асабліва ў 1921 годзе Паволжа, Рускай права-слаўнай царкве савецкія не да-зволілі арганізаваць дапамогу галоднікам. У жніўні 1921 года дазволілі АРА з ЗША і арганізацыі Фрыцэфа Нансена з Нарвегіі, сваёй царкве - не. Здыхаць будзем, аўтарытэт царквы не ўзвысім.

...130 высокіх інтэлігентаў (філосафы, гісторыкі, матэматыкі, літаратары, юрысты...) у верасні 1922 выслалі ў Германію. Еўропа размыла-ся. Без Трубяцкага, Якабсана ў іх доўга не было б структурнай лінгвістыкі, без Мікалая Бярдзевы - хрысціянскага экзістэнцыялізму, еўрапей-скую гісторыяграфію абагацілі Мяльгуноў і Кізеватар. Узбагаціліся гэтым выдварэннем акадэмія ў Празе, Сарбона ў Парыжы. Для СССР тая вы-сылка і ранейшыя/пазнейшыя выязныя плыні не меншая ката-строфа, чым глабальныя рас-стрэлы і катаванні 1918-1921 гадоў.

Падобных вывадаў і аналізаў у кніжцы мноства, асабліва тычных падрыхтоўкі да забойства Янкі Купалы. Аўтар дэталёва, быццам ён 28 чэрвеня 1942 года прысутнічаў у гатэлі "Масква", калі здары-лася няшчасце, апісвае змовы на забойства беларускага генія, выманьванне Купалы з нумара 414, а потым і з нумара 1034.

Няроўная схватка ша-сцідзесяцігадовага Купалы з расляком і мацаком забойцам Карнеем Лапухом, удзел жанчыны ў перакульванні паэта ў праём гатэльнай лесвіцы, рас-следаванне забойства, дзеянні Аляксандра Фадзеева, Іосіфа Сталіна, Лаўрэна Берыі па вы-святленні ганебнай недарэчна-сці ў сталіцы гмахкай дзяржа-вы, пакуты забойцы на Тым свеце - гэта толькі асобныя з 39 главаў аповесці-ўявы.

Неабходна падкрэсліць раскаванасць стылю аўтара, шырокае выкарыстанне дыя-лектызмаў, новатвораў.

Да недахопаў можна аднесці наступнае. Ксеракс паведамлення з ФСБ Расіі ад 18.6.96 не мае спасылкі, не-вядома адкуль яно ўзята. Пісь-мо адмоўнага героя палкоўніка Панамара на імя Сталіна не поўнасцю цытуецца. Страшэн-на мізэрны тыраж важнай, крайне патрэбнай для Беларусі кніжкі, усяго сто экзэмпляраў.

Зверне ўвагу кожнага здымак на ўсю чацвёртую ста-ронку вокладкі - Янка Купала, Платон Галавач, Уладзімір Хадыка, выкладчыкі і навучэн-цы рабфака ў Соснах Любань-скага раёна (травень, 1933). Сярод іх бацька аўтара. Зды-мак друкуецца ўпершыню ў Беларусі.

Анатоль Валахановіч, пісьменнік, крэйзнавец.

Календары на роднай мове

У далёкія 30-я гады мі-нулага стагоддзя ў Заходняй Беларусі выдавецтвам з Вільні выпускаліся адрыўныя кален-дары на нашай роднай мове. Ужо ў наш час дзеці на гары-шчы знайшлі палавінкі кален-дароў за 1935 і 1938 гады. Ко-лькі тут цікавага! Тут і дыялогі-жарты, накіраваныя супраць фанабэрлівых паноў, і практыч-ныя парады земляробам на кожны месяц, парады аб лячэн-ні зёлкамі, аб асабістай гігіене, тут шмат розных памятак для дому, для сям'і. З задаваль-неннем чытаем цудоўныя вер-шы Я. Купалы, М. Машары, М. Васілька, М. Чарота, М. Танка. Чырвонымі літарамі выразным шрыфтам змешча-ны шматлікія заклікі да бела-русаў, каб любілі свой край, па-знавалі людзей, якія жывуць у ім, мінуўшчыну краю, просьба не адракацца сваёй мовы, сваіх звычаяў.

Дзецца рэклама кніжак па таннай цане Віленскай дру-карні (Вільня тады была на-шым асноўным горадам) з та-кімі заклікамі: "Браты белару-сы! Чытайце свае родныя бела-рускія кніжкі і газэты!" або: "Бацькі Беларусы, вучэце дзе-так сваіх роднае беларускае граматы!"

А ёсць проста унікаль-ныя артыкулы аб высокай ку-льтуры Беларусі ў справе кні-гадрукавання, аб чысціні бела-руускай нацыі, у адрозненне ад рускай, аб старажытнай пісь-меннасці. Сэрца чытачоў поў-нілася гонарам, што ты - бела-рус, і мова твая самая прыго-жая, мілагучная, як матчына песня. Па-гэтаму хочаца пры-помніць словы Алеся Гаруна:

*"Як не зрокся
яе под прымусам,
Так і вольны
цяпер не зракайся."*

А мы, сучасныя, воль-ныя, зракліся яе, узяўшы мову чужой суседняй краіны.

Да свайго артыкула дадаю некалькі жарту з кален-дара, якія калісьці былі надру-каваны ў нашай сапраўды, дзякуючы рэдактару Васілю Кузьмічу, беларускай газеце Наваградскага р-на "Новае жыццё з маёй падачы.

Надзея Раманчык.

Жарты з 1935 года

Запаведзі Сталіна

У "Апошніх навінах" падаецца жарт пра "шэсць Ста-лінаўскіх запаведзяў", які яс-крава характарызуе сучаснае жыццё і становішча інтэліген-цы ў Расіі:

1) не думай, 2) калі думаеш - не гавары, 3) калі сказаў - не пішы, 4) калі напісаў - не друкуй, 5) калі надрукаваў - не падпісвай, 6) калі пад-пісаўся - зрачыся.

Тры гадзіны абеду

Прыехаўшыя ў Вільню шукаюць рэстарану. У вакне бачаць надпіс: "Абеды ад 12 гадзіны да 3-й - 1 зл."

- Ну, - кажуць, - ідзём сюды, тры гадзіны есці за адзін злот... варта.

Прырода творчасці - талент

Кніга аўтарскіх вершаваных загадак шырока вядома ў Беларусі і за яе межамі беларускага пісьменніка, літаратурнага крытыка, перакладчыка, букварыста (стваральніка буквароў) і педагога-метадыста Анатоля Клышкі "Тысяча арэшкаў" (Загадкі для дзяцей і дарослых), падпісаная ў друку напрыканцы мінулага года ў выдавецкім рэспубліканскім унітарным прадпрыемстве "Народная асвета", нядаўна выйшла ў свет. Назва выдання - не выпадковая: у ім прадстаўлены для адгадак ("разгрызання") аж тысяча загадак ("арэшкаў"). Навукова і побытава прызнана, што для народных загадак уласцівы трапінасць выразаў, афарыстычнасць і сцісласць формы. Адначасова ў загадках, як у прыказках і прымаўках, адлюстраваны багаты гаспадарчы і жыццёвы досвед народа (грамадства), а таксама яго творчая кемлівасць, дасціпны гумар, паэтычная здольнасць. Вось жа дадзеным патрабаванням адпавядае пераважна большасць твораў гэтай малой формы - дзіцячага і дарослага жанру нашага аўтара. Заўважым, што, запрашаючы шановных чытачоў частавацца ягонымі арэшкамі, А. Клышка далікатна просіць чытача "не крыўдаваць, калі замест хрумсткага зярнятка часам трапіцца, як даўней казалі, спалены маланкаю арэх". Як педагог-метадыст ён звяртае ўвагу на тое, што гэтымі "арэшкамі" змястоўна, весела і карысна бацькі могуць разнастаіць часіны адпачынку сваіх дзяцей, а настаўнікі і выхавальнікі зноўдуць у іх добрага, зацікаўленага памочніка для правядзення заняткаў, свят, конкурсаў, віктарын і іншых пазашкольных, пазавукавых заняткаў. І што паказальна - кароткая, уражлівая, а таму запамінальная загадка, вядома, добра вучыць роднай мове.

А цяпер больш канкрэтна колькі слоў да некарых узорных "арэшкаў" А. Клышкі. Метафарычнасць не столькі слова, колькі сутнасці і зместу з'яў і прадметаў ягонай

кнігі распаўсюджваецца на акаляючае нас асяроддзе, і таму праз прызму параўнання яно - заўсёды новае, свежае, нечаканае: "Якія астры - любяглянуць. Уночы цвітуць, раніцай вянуць" (Зоркі), "Возьмеш болей ці меней - не ўтрымаеш у жмені" (Вада); перамены у стане прыроды: "Ледзь сонца ўзыходзіць - ён за табою ўсё ходзіць і ходзіць" (Цень), "Звечара ўпала, уранні прапала" (Раса); жыццё чалавека: "Так адначасна яно адбываецца: і падаўжаецца, і скарачаецца (Чалавечае жыццё), "Аднаго ўзросту, ды рознага росту" (Пальцы); сродкі перамяшчэння: "Праз раку наўпрост шыбуе мост" (Паром), "Дапаможа дарогу ўсім перайсці, хоць сам не можа і кроку прайсці" (Светлафор); дзікую і свойскую жывёлу: "Сыкае з куста вяроўка, на спіне - татуіроўка" (Гадзюка), "Яна не баіцца хваста пазбыцца" (Яшчарка), "Вось так і жыве. Сначатку паесць, а пасля жыве" (Карова), "Ідзе крадком, хвост слупком" (Кот); птушак: "Сам сабе ў ладкі б'е, а ўжо потым няе" (Певень), "У другіх крок, а ў яго падскок" (Верабей); расліны: "Шпількі, іголки - не злічыш колькі!" (Яліна), "Белымі гарошынамі зялёны ліст утрыгожаны" (Ландыш) і г.д. і г.д. Наменклатуру гэтай парадзімы можна было б значна пашырыць, назваць і болей прыкладаў, але не будзем шановных чытачоў пазбаўляць асалоды вучыцца лагічна разважаць, мысліць вобразна, абгрунтоўваць адказы, даказваць. Толькі неабходна дадаць, што мала што з чалавечага жыцця засталося тут па-за ўвагай кругабега: ад загадкі да адгадкі і ад адгадкі - да загадкі. А іх у кнізе - аж тысяча адзінак.

Для большасці загадак кнігі характэрна бяручы ў палон увагу і памяць чытача ўражваючая сваёй дакладнасцю вобразнасць: "Блакітны сабор узняўся да зор" (Неба), "У зімовую пару расце каранем угару" (Лядзяш), "Праз чорную нору ляціць угару" (Дым праз комін), "Акружасць і

дугу я правяду на бягу" (Шыркель), "З-пад столі букет глядзіць на паркет" (Люстра), "Хоць многа вопраткі ў яе, ды ні адну не надзяе" (Шафа), "Пстрык! І жывую хвіліну зрабіў успамінам" (Фотаапарат) і г.д. і г.д. п. Здольнасць аўтара паказаць звычайныя з'явы і рэчы ў іх нечаканым, так бы мовіць, варыянце ідзе, безумоўна, ад яго здольнасці дапытліва-адкрыццёва назіраць свет. А наступная яго каштоўная здольнасць - свае назіранні па-майстэрску ўвабляць у слова. Усё гэта разам дае цудоўны шматбаковы вынік: "Які ты - моўчкі скажэ, але ні слова табе не скажэ" (Люстэрка), "Узмах - і над галавою дах" (Парасон), "Праўды пільнуецца, таму і хвалюецца" (Вага), "І яна робіць з мужі слана" (Лупа) і г.д. і г.д. п. Менавіта ў гэтым раскрываецца творчая індывідуальнасць аўтара "Арэшкаў". Але не магчыма не заўважыць, што названа аўтарская рыса выводзіць яго творчасць на адну лінію з творчасцю народнай. А гэта сведчыць аб сапраўдным таленце, таленце, скажам без перабольшання, народным. Зробім параўнанні: "І сам не

гам і птушкам не дам" (Пудзіла), "І сам не гам і другому не дам" (Народная прыказка); "Поле арэ, а сена і ў рот не бярэ" (Трактар), "Ем я вугаль, п'ю ваду, цягну абоз на сто калёс" - так народная загадка "зашыфравала" паравоз. Прыклады можна доўжыць, але і так бачым, што прырода творчасці і тут, і там адна - талент.

І яшчэ трэба адзначыць, што з-пад пера А. Клышкі і раней выходзілі загадкі (зборнік "Вярэнька загадак", 1989 г.), і што яго загадкі перакладаліся на рускую, літоўскую, польскую і іншыя мовы. Напрыканцы неабходна адзначыць, што мастацкае і тэхнічнае афармленне выдання выканана на высокім прафесійным узроўні. Асабліва прывабна выглядае вокладка кнігі. Аўтара, выдавецкіх работнікаў, а чытачоў усё ж у першую чаргу застаецца толькі павіншаваць з такім карысным і прыемным выданнем.

ЯЎГЕН ГУЧОК.

Падарунак калекцыянерам

Цікавую для аматараў калекцыянавання справу распачало Беларускае рэспубліканскае грамадскае аб'яднанне калекцыянераў, якое ўзначальвае Суднік І.У. - выданне серыі памятных манетаўідных жэтонаў наміналам у 2 белары.

Мы ўжо прывыклі да памятных і юбілейных манет, якія з 1995 года ў медна-нікелевым сплаве, а таксама ў каштоўных металах выпускае Нацыянальны банк Рэспублікі Беларусь Але не на ўсе падзеі гістарычнага і культурнага жыцця можа адазвацца гэтая дзяржаўная ўстанова, бо план выпуску манет складаецца загадзя і не заўсёды ўлічвае

кнігадрукаванне ў Нясвіжы. Першай нясвіжскай друкаванай кнігай быў кірылічны "Катэхізіс, то ест наука старо-родавяна хрысціянская ат свя-тога пісьма для простых людзей языка руского, в пытанніях і откахез с'брана". Напісаны клецкім прапаведнікам Сымоном Будным. Гэта была першая кніга на беларускай мове, надрукаваная на тэрыторыі Беларусі.

На аверсе выява амаль аналагічная папярэдняму жэ-тону, толькі вакол намінала - у верхнім сектары паўколам арнамент. На рэверсе - выява Сымона Буднага і тытульны ліст яго "Катэхізіса".

тыя даты, якія варты ўшанавання ў нашай нумізматыцы. Так, у 2011 годзе старажытная сталіца Вялікага Княства Літоўскага Навагрудак адзначаў 500-годдзе надання гораду Магдэбургскага права. Нацбанк РБ гэтую дату праігнараваў. Загое не засталося ў баку Таварыства калекцыянераў, адзначыўшы гэтую дату выпускам манетаўіднага жэтона вартасцю 2 белары. Жэтон, у адрозненне ад манеты, не з'яўляецца сродкам аплаты. Яго характарыстыкі і метал - Cu 59%, Zn 41%, вага - 16,5 г. якасць - анцыркулейтэд, дыяметр - 32 мм. Наклад - 200 экз., год выпуску - 2012. Вытворца: Рэспубліка Беларусь, НВТАА "Элком".

Асноўны характарыстыкі гэтага жэтона: метал - Cu 63% Zn37% (частка тыражу - пад "золата", мае залацістае пакрыццё і частка пад "серабро" (пакрыццё - нікелевае), вага - 16,63 г. якасць - анцыркулейтэд, дыяметр 32,3 мм, год выпуску - 2012.

Вытворца: Рэспубліка Беларусь, УП "Сэнс" Дызайн і гэтага жэтона выканаў В. Калясінскі. На аверсе - намінал 2 белары, год выпуску - 2011, па дыяметры - Беларускае рэспубліканскае грамадскае аб'яднанне калекцыянераў. На рэверсе выява герба Навагрудка (1511-2011) у верхнім сектары "Навагрудак, у ніжнім сектары надпіс: "Магдэбургскае права".

Горад атрымаў Магдэбургскае права ў 1511 годзе, герб - 18 сакавіка 1555 года, на якім у чырвоным полі знаходзіцца выява Арханёла Міхаіла ў чорным узбраенні з крыламі за спіной, які стаіць на зялёным пагорку, у правай руцэ трымае меч, у левай - шалі.

А ў мінулым годзе памятным жэтонам ў 2 белары было адзначана 450 годдзе кнігадрукавання па-старабеларуску на тэрыторыі Беларусі. У 1562 годзе Мацеям Кавячынскім і Лаўрэнам Крышкоўскім было арганізавана

Алесь Чэчат.

НАША МАРКА - У ДЗЯСЯТЦЫ НАЙЛЕПШЫХ

Адной з самых пазнавальных беларускіх святых - крыжу Ефрасіні Полацкай - прысвечаны дзве айчынным маркі. Першая (у тым ліку - у незалежнай Беларусі) выйшла ў свет у 1992 годзе, другая - прымеркаваная да 850-годдзя Крыжа - у 2011-м. Менавіта гэтая паштовая мініяцюра і трапіла ў дзясятку найлепшых на штогадовым сусветным

На вялікі прыз выстаў-

кі WIPA, як патлумачылі спецыялісты выдавецкага цэнтру "Марка" рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства "Белпошта", прэтэндавалі маркі 65 краін. Так што канкурэнцыя была досыць жорсткай. У пераможцы ў выніку выйшлі мі-

ніяцюры Ліхтэнштэйна, Чэхіі, Ватыкана, Швейцарыі... Наша марка заняла ганаровае сёмае месца, што, вядома ж, павысіць цікавасць філатэлістаў свету, у тым ліку - і да Беларусі.

Аформілі паштовы блок мастакі Андрэй Мамаёў і Іван Лукін.

Валянціна ДОЎНАР.

Рэдактар Станіслаў Вацлававіч Суднік

Рэдакцыйная калегія:

Алена Анісім, Юрась Бабіч, Марыя Баравік, Вінцук Вячорка, Юрась Каласоўскі, Юля Карчагіна, Леакадзія Мілаш, Максім Новік, Язэп Палубятка, Аляксей Пяткевіч, Уладзімір Содаль, Станіслаў Суднік, Павел Сцяцко, Алес Трусаў.

<http://nashaslova.mns.by/> <http://pawet.net/>
<http://kamunikat.org/> <http://tbm-mova.by/>

Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі

Газета надрукавана ў Лідскай друкарні.
231300, г. Ліда, вул. Ленінская, 23.

Газета падпісана да друку 10.06.2013 г. у 10.00. Замова № 1231.

Аб'ём 2 друкаваныя аркушы. Наклад 2000 асобнікаў.

Падпісны індэкс: 63865.

Кошт падпіскі: 1 мес. - 4450 руб., 3 мес. - 13350 руб.

Кошт у розніцу: па дамоўленасці.

Заснавальнік:

ТБМ імя Францішка Скарыны.

Пасведчанне аб рэгістрацыі № 908 ад 18 снежня 2009 г. выдадзена Міністэрствам інфармацыі Рэспублікі Беларусь.

Адрас рэдакцыі:

231293, Лідскі р-н, в. Даліна.

Адрас для паштовых адпраўленняў:

231282, г. Ліда-2, п/с 7.

E-mail: naszaslova@tut.by